

Andrzej Sikorski

OBWIĄZANE BRANSOLETY ŻMIJOWATE I TKANINA Z ZAPINKI (Z POWIATU ŻŁOTOWSKIEGO)

WRAPPED SNAKE BRACELETS AND FABRIC FROM THE BROOCH (FROM ŻŁOTÓW COUNTY)

Abstrakt: Kontynuując badania tekstyliów z cmentarzysk ludności kultury wielbarskiej, wykonano serię analiz tkanin i odcisków na dwóch bransoletach żmijowatych i zapince z nieznanej miejscowości, z terenu gminy Zakrzewo, w powiecie żłotowskim. Ekspertyzy przeprowadzone zostały w ówczesnym Instytucie Prahistorii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (wrzesień 2010–styczeń 2011). Zgodnie z przyjętym schematem udało się określić prawie wszystkie elementy włókiennicze. Ze względu na stan zachowania próbek (przesuszone, częściowo starte, zaśnieżone, wyciągnięte), wyniki pomiarów na pewno nie odwzorowują pierwotnych walorów (lub defektów) tych wyrobów oraz potencjalnych preferencji lub zużycia w „starożytności”.

Abstract: The article describes textile finds originating from an unidentified location in Żłotów County, northern Greater Poland. A series of analyses for fabrics and their imprints discovered on two snake bracelets and a brooch, dated to the Roman influence period and associated with the Wielbark culture, were conducted at the Institute of Prehistory, Adam Mickiewicz University (September 2010–January 2011). It was determined that these were remnants of textiles made of linen (or another plant fiber) and sheep's wool. These were likely 'exclusive' and well-crafted cloths in which the bracelets and brooch were wrapped.

Keywords: bronze bracelets, textiles, Roman influence period, Wielbark culture, Żłotów

Słowa kluczowe: bransolety żmijowate, tkaniny, kultura wielbarska, Krajna

OPIS PRÓBEK

Niewielkie, bardzo zmineralizowane „skrawki” (próbka 3 – tab. 3), przede wszystkim zaś odciski, zachowały się właściwie na całej (dotyczy to próbki 1 – tab. 1) lub dość dużej powierzchni ozdoby (próbka 2 – tab. 2). Mniej lub bardziej czytelny na 0,12–1,34 cm² układ nici wystarczył do wykonania podstawowych analiz. Uzyskane wyniki poszerzają dotychczasową bazę źródłową, acz nie zmieniają ogólnego obrazu włókiennictwa kultury wielbarskiej (por. Maik 2007, s. 99).

WYNIKI

Poddane analizie resztki wyrobów tekstylnych wykonane zostały z dwóch surowców: lnu (lub innego włókna roślinnego) i wełny owczej, dlatego wyniki pomiarów opisane zostaną osobno (por. Maik 1988, s. 21–44).

Tkaniny wełniane (tab. 1–2)

Wyroby te wykonane zostały z wełny o grubości włókien 0,013–0,020 mm — nie stwierdzono włókien rdzeniowych i ości. Średnie pomiarów dla su-

rowca, z którego przygotowano O wynosząc odpowiednio 0,014–0,017 mm, natomiast W 0,015–0,017 mm. Zapewne była to wełna względnie wysokiej jakości (sortowana? — por. Maik 1988, s. 22–26; 2001, s. 313 i n.; nie znamy długości włósów), z której zrobiono cienką przędzę prawo- (Z) i lewoskrętną (S) w O i W? Zaznaczyć trzeba, że nici Z i S rozpoznano tylko w osnowach, w wątku zaobserwowano przewagę Z, acz odnotowano pojedyncze S? Niezależnie od kierunku skrętu cieńsza i bardziej skręcona była przędza O (0,350–0,353 mm; kąt skrętu włókien 30–35°) niż W (0,443–0,465 mm; 40°). Tkanina wykonana została w splocie skośnym 2/2, czyli najpopularniejszym w tym okresie na Pomorzu (Maik 2005, s. 108, tam dalsza lit.). Stan próbek utrudnił wykonanie bardziej precyzyjnych pomiarów, z rozróżnieniem nici Z i S w układzie przędzy osnowowej i wątkowej. Wydaje się jednak, że ich grubość i wykonanie (skręt włókien) zasadniczo nie odbiegają od średnich pomiarów dla O (0,350–0,353 mm) i W (0,443–0,465 mm). Co istotne, grubość tych przędz zbliżona jest do zastosowanych w wyrobach, np. z Odrów (0,420–0,440 mm — koniec I–III w.), Gronowa (O - 0,410; W - 0,440 mm — 2. poł. II–pocz. III w. — Maik 1988, s. 118, ryc. 78), Leśna (O - 0,400; W - 0,450 mm — 2. poł. II–pocz. III w. — Maik 1988, s. 118; 2005, s. 100) czy Kowalewka (O - 0,397; W - 0,501 mm — poł. I–pocz. III w. — Sikorski 2001, s. 452, tab. 20). W obydwóch wypadkach mamy do czynienia z tkaninami gatunku II, czyli stosunkowo cienkimi, co stanowi pewną „normę”, jako że *większość pomorskich tkanin z okresu rzymskiego należy do III i II gatunku, stosunkowo dużo jest też tkanin najgęstszych – I gatunku, do rzadkości natomiast należą tkaniny najgrubsze, w IV gatunku* (Maik 1988, s. 131).

Tkanina lniana (tab. 3)

Bardzo rozciągnięty kawałek przygotowało z włókien o zróżnicowanej grubości 0,013–0,018 mm (średnia pomiarów: 0,016 mm). Ze starannie dobranego surowca (por. Chmielewski 2009, s. 52–56) skręcono w prawo (Z) przędzę osnowy (O) i wątku (W). Zgodnie z oczekiwaniami cieńsza była O (0,656 mm) od W (0,793 mm). Kąt skrętu „szytych” włókien w obydwóch systemach nici O (28°) i W (25°) stanowi przesłankę względnie dobrej roboty przędzalniczej, więcej, potwierdza ogólne tendencje rozpoznane na terenie północnej i zachodniej

Europy (Maik 1988, s. 27). Tkaninę wykonano w splocie płóciennym 1/1. Niestety, fragmentaryczny stan zachowania próbki nie pozwala na określenie gatunku tego wyrobu. I tak, z włókienniczego punktu widzenia, znalezisko złotowskie uznać trzeba za wyjątkowe, jako że włókna roślinne gorzej lub wcale nie zachowują się w ziemi (por. Maik 1988, s. 21, 27; Chmielewski 2009, s. 23). W efekcie znany stosunkowo mało wyrobów lnianych, w tym utkanych w splocie płóciennym, a przecież — jak wiadomo — tkaniny te mają duże walory użytkowe (nie „trzymają” ciepła, są gniotliwe i choć szybko „przeziąkają”, są bardziej wytrzymałe na ścieranie niż wyroby wełniane) i na dużą skalę były na pewno używane do wyrobu elementów ubioru (tu: spinane zapinką), sznurków, pakuł i innych (Michałowska 1995, s. 31). Warto dodać, że na Pomorzu tkaniny lniane (gatunku III i II) rozpoznano tylko w Odrach, Kościelnej Jani i Lubowidzu. Inne, nieliczne przykłady wyrobów płócienniczych pochodzą z Wrocławia-Zakrzowa i Nowej Huty-Mogiły (por. Maik 1988, s. 28).

KOMENTARZ

To typowe wyroby włókiennicze w okresie wpływów rzymskich na Pomorzu (Maik 2002, s. 27–29, 322). Na uwagę zasługują resztki lnianej tkaniny płóciennej (1/1; skręt nici ZZ); nieczęsto bowiem rejestruje się je w zespołach rzymskich. Stąd *ten ułamkowy obraz płóciennictwa na początku naszej ery* (Maik 1988, s. 28) został uzupełniony o niefarbowany skrawek ubioru, który szczęśliwie udało się „odkleić” od brązowej zapinki.

Natomiast skrawki w splocie 2/2 zaliczane do najpopularniejszych w tym okresie nie tylko na Pomorzu (Maik 2005, s. 108), są także ważne z kilku powodów. Po pierwsze, podczas tkania przypuszczalnie użyte zostały w osnowie i wątku nici w pasach, w skręcie Z i S. W efekcie uzyskano *mieniącą się kratę, widoczną przy ułożeniu tkaniny pod odpowiednim kątem do patrzącego. Takie tkaniny znane są m. in. z Odrów i Gronowa* (J. Maik 2002, s. 322) oraz Szczypkowic. Prawdopodobnie były to „ekskluzywne” i z technicznego punktu widzenia — bardzo podobne do siebie szmaty, w które dokładnie zawinięto bransolety. To druga interesująca obserwacja. Nie można wykluczyć, iż tkaniny, wykonane zostały w tym samym warsztacie? i świadczą o wysokich umiejętnościach wytwórców z pierwszych wieków naszej ery. Niestety, nie

można odpowiedzieć czy są fragmentem wykończystanej wtórnie szmaty, czy była to część ubioru (por. Schlabow 1976; Bender Jørgensen 1986; Maik 2005, s. 107-108) w który schowano ozdoby (każdą osobno). Wreszcie warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden fakt. Otóż, obydwie bransolety mogą pochodzić z tego samego obiektu, tzn. „bogatego” grobu (por. Maik 2007, s. 105) lub depozytu (identyczne „zapakowanie” ozdób w podobną tkaninę).

Nie po raz pierwszy okazało się, że podczas bardziej szczegółowych analiz laboratoryjnych nawet znaleziska bez tzw. kontekstu archeologicznego, dostarczają często zaskakujących nawet danych, „dorzucając swój kamyczek” do badań nad kulturą symboliczną? (jeśli ozdoby pochodzą z grobu), skarbami? (znaleziska gromadnego), nade wszystko nad ciągle słabo rozpoznanymi tekstyliami z okresu wpływów rzymskich.

Tabela 1. Miejscowość NN, gm. Zakrzewo, pow. złotowski. Wyniki pomiarów odcisków tkaniny na bransolecie (1).

Właściwie na całej ozdobie zachowały się resztki tkaniny oraz odciski. Wydaje się że bransoleta została dokładnie obwiązana szmatką, pod kątem 25° (co najmniej dwie warstwy tkaniny). Na nierównej powierzchni „czytelne” są fałdy lub zagięcia.

Wymiary próbki: 5,6×24 mm. Zabarwienie „naturalne”? Budowa tkaniny: splot skośny 2/2 (typ 8?, wg J. Maik 1988, s. 35-38), gatunek II.

Datowanie: kultura wielbarska.

Uwagi: próbka bardzo mocno zaśniedziała.

Osnowa / wątek	Gęstość	Grubość przędzy (mm)	Skręt (kąt skreśtu)	Surowiec (mm)
Osnowa:	20 nici/1 cm	0,328–0,410 śred. 0,350	Z/S? (30°)	wełna; włókna 0,013–0,016 śred. 0,014
Wątek:	16 nici/1 cm	0,410–0,492 śred. 0,443	Z/S? (40°)	wełna; włókna 0,013–0,016 śred. 0,015

Tabela 2. Miejscowość NN, gm. Zakrzewo, pow. złotowski. Wyniki pomiarów odcisków tkaniny na bransolecie (2).

Prawie całej bransolecie, szczególnie na główkach, zachowały się płytkie odciski tkaniny (część została wyczyszczona mechanicznie?). Ozdoba została przypuszczalnie także mocno owinięta w szmatkę (może 2 warstwy). Wymiary próbki: 5×15 mm.

Zabarwienie „naturalne”? Budowa tkaniny: splot skośny 2/2 (typ 8?), gatunek II.

Datowanie: kultura wielbarska.

Uwagi: próbka zmineralizowana, częściowo zapiaszczona.

Osnowa / wątek	Gęstość	Grubość przędzy (mm)	Skręt (kąt skreśtu)	Surowiec (mm)
Osnowa:	20 nici/1 cm	0,295–0,410 śred. 0,353	Z/S? (32–35°)	wełna?; włókna 0,013–0,020 śred. 0,017
Wątek:	16 nici/1 cm	0,410–0,574 śred. 0,465	Z/S? (40°)	wełna?; włókna 0,013–0,020 śred. 0,017

Tabela 3. Miejscowość NN, gm. Zakrzewo, pow. złotowski. Wyniki pomiarów odcisków tkaniny na zapince.

W czasie konserwacji zabytku udało się „odkleić” rozciągnięty skrawek tkaniny. Wymiary próbki: 4×2 mm. Zabarwienie „naturalne”? Budowa tkaniny: splot płócienny 1/1 (por. J. Maik 1988, s. 27-29), gatunek?

Datowanie: kultura wielbarska.

Uwagi: próbka częściowo pokryta śniedzią.

Osnowa / wątek	Gęstość	Grubość przędzy (mm)	Skręt (kąt skreśtu)	Surowiec (mm)
Osnowa:	?	0,574–0,738 śred. 0,656	Z (28°)	len?; włókna 0,013–0,018 śred. 0,016
Wątek:	?	0,738–0,820 śred. 0,793	Z (25°)	len?; włókna 0,013–0,018 śred. 0,016

LITERATURA:

BENDER JØRGENSEN L.

- 1986 *Forhistoriske textiler i Skandinavien. Prehistoric Scandinavian Textiles*, Nordiske Fortidsminder, serie B, Bind 9, København.

CHMIELEWSKI T. J.

- 2009 *Po nitce do kłębka... O przędzalnictwie i tkactwie młodszej epoki kamienia w Europie Środkowej*, Warszawa.

KAMIŃSKA J., NAHLIK A.

- 1958 *Włókiennictwo gdańskie w X–XIII wieku*, Łódź.

MAIK J.

- 1977 *Tkaniny z okresu rzymskiego z terenu Polski*, „Pomorania Antiqua”, t. VII, s. 77–145.
- 1988 *Wyroby włókiennicze na Pomorzu z okresu rzymskiego i ze średniowiecza*, Wrocław-WARSZAWA-Kraków-Gdańsk-Łódź.
- 2001 *Wełna tkanin wykopaliskowych jako źródło do badań ras owiec*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, r. XLIX, nr 4, s. 311–326.
- 2002 *Wyniki analizy tkaniny z cmentarzyska ludności kultury wielbarskiej w Szczypkowicach, woj. pomorskie*, [w:] *Cmentarzysko ludności kultury wielbarskiej w Szczypkowicach, woj. pomorskie*, red. H. Machajewski, Varia Barbarica. Monumenta Archaeologica Barbarica, Series Gemina, t. I, Warszawa-Lublin, s. 322–323.

- 2005 *Tkaniny z grobu książęcego w Leśnie*, [w:] *Brusy i okolice w pradziejach na tle porównawczym*, red. H. Rząska, K. Walenta, Brusy, s. 98–111.

- 2007 *Tkaniny z pomorskich cmentarzysk kultury wielbarskiej w świetle najnowszych badań*, [w:] *Nowe materiały i interpretacje. Stan dyskusji Na temat kultury wielbarskiej*, red. M. Fudziński, H. Paner, Gdańsk s. 97–108.

MICHAŁOWSKA M.

- 1995 *Słownik terminologiczny włókiennictwa*, Warszawa.

SCHLABOW K.

- 1976 *Textilfunde der Eisenzeit in Norddeutschland*, Neumünster.

SIKORSKI A.

- 2001 *Tkaniny z cmentarzyska ludności kultury wielbarskiej w Kowalewku*, [w:] T. Skorupka, Kowalewko 12. *Cmentarzysko brytualne ludności kultury wielbarskiej (od poł. I w. n.e. do pocz. III w. n.e.)*, Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego, t. II, Wielkopolska, cz. 3, Poznań s. 451–465.
- 2008 *Tekstylnia z grobu nr 3*, [w:] E. Pawlak, P. Pawlak, J. Kabaciński, I. Sobkowiak-Tabaka, L. Czerniak, D. Prinke, P. Silska, H. Machajewski, A. Rewekant, A. Sikorski, *Kijewo, stanowisko 4, pow. średzki. Materiały do badań nad osadnictwem pradziejowym i wczesnośredniowiecznym*, „Fontes Archaeologici Posnanienses”, vol. 44, s. 227.